

JORA VASO
Polskie streszczenie

WSPÓŁCZESNY ARTYSTA NA WYGNANIU: NOSTALGIA, ANTYNOSTALGIA I MYŚLENIE ALEGORYCZNE W DZIELACH WITLODA GOMBROWICZA, ZBIGNIEWA HERBERTA, HENRYKA GRYNBERGA, GĚZIMA HAJDARIEGO, GIORGIA DE CHIRICO, ANDRZEJA TARKOWSKIEGO I NADAVA LAPIDA.

Streszczenie

W niniejszej rozprawie poddaję analizie wpływ wygnania – w szerokim rozumieniu tego słowa – na twórczość wybranych pisarzy i artystów. Reprezentują oni różne kręgi kulturowe i różne dziedziny literatury i sztuki. Odwołując się do utworów Witolda Gombrowicza, Zbigniewa Herberta, Henryka Grynberga, albańskiego poety Gëzima Hajdariego, a także dzieł malarskich Giorgia de Chirico, dzieł filmowych Andrieja Tarkowskiego i Nadava Lapida – izraelskiego reżysera i scenarzysty- prezentuję różnorodność spojrzenia na problem wychodźstwa i wynikających z niego doświadczeń i przeżyć. Analiza porównawcza została wsparta analizą przedmiotową, w tym pracami teoretycznymi Vladimira Jankélévitcha, Waltera Benjamina i Swietłany Bojm, a także utworami beletrystycznymi - opowiadaniem *Wakefield* Nathaniela Hawthorna, *Kopista Bartleby. Opowieść z Wall Street* Hermana Melville'a.

We wstępie do dysertacji omawiam zagadnienie wygnania metafizycznego rozumianego jako podróży w głąb siebie. Jego efektem może być zarówno potrzeba jak i konieczność fizycznego wychodźstwa. Jednakże obawy związane z odnalezieniem się w obcej, nieznaney przestrzeni mogą również zahamować decyzję o emigracji. Wynikająca z opuszczenia domu świadomość bezpowrotnie utraconego czasu dzieciństwa i niewinności nierozzerwalnie łączy się z głębokim odczuwaniem tęsknoty za tą czasoprzestrzenią. Wygnanie więc niejako wprowadza artystę w jej metafizyczne przeżywanie. Jego analiza stanowi przedmiot moich rozważań zaprezentowanych w pierwszym rozdziale rozprawy. Omawiam w nim zagadnienia nostalgii i antynostalgii w kontekście wygnania.

Rozdział drugi jest poświęcony doświadczeniom pisarzy pochodzących z Europy Środkowo-Wschodniej. Opuszczone miejsce urodzenia staje się dla nich początkiem wędrówki w swój wewnętrzny świat. Porównując znaczenie pozostawionego miejsca u autorów z Europy Wschodniej i Zachodniej, wskazuję na opóźnienie w podkreślaniu roli podmiotowości jako czynnika wpływającego na kondycję wygnańca.

Przedmiotem refleksji w rozdziale trzecim jest chronotop powrotu. Nie jest on, jak zaznaczam, ani lekarstwem na tęsknotę, ani jej kresem. Jest początkiem podróży w stronę

podmiotu. Analizuję w nim różne sposoby przeżywania doświadczenia wygnania. Analizuję również, odwołując się do terminologii Zygmunta Freuda, *derealizację*, jako istotny składnik chronotopu powrotu. Prezentuję jego wpływ na stan emocjonalny wygnańca. Porównuję doświadczenia tych, którzy powrócili, z doświadczeniami przebywających na emigracji.

W dwóch ostatnich rozdziałach zajmuję się zagadnieniem podróży rozumianym jako przejście od wygnańca do artysty. Łączy się ono ze zmianą sposobu myślenia. Zdaniem Waltera Benjamina nowoczesność domaga się odejścia od myślenia tradycyjnego w stronę alegorycznego. W przypadku wygnańca, doświadczenie nieodwracalności czasu pomaga zrozumieć proces powstawania fragmentów i ruin w doświadczanej terażniejszości. Z nim wiąże się konieczność wyzbycia się niewinności nostalgii i rezygnacji z poczucia całości (powrót jest niemożliwy). Zachodnim artystom, świadomym tego procesu, często brakuje rzeczywistego doświadczenia wygnania. Wygnańcy z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, którzy nie mieli tyle szczęścia co ich Zachodni odpowiednicy, nadal zmagają się z podróżą w głąb siebie. Wykazanie dynamicznego napięcia pomiędzy współczesnością, doświadczeniem nostalgii i antynostalgii oraz myśleniem alegorycznym jest przedmiotem refleksji zaprezentowanej w zakończeniu rozprawy. Paradygmat wygnania, zapoczątkowany w Biblii (utrata niewinności) i w *Odysei* (wygnanie geograficzne, fizyczne, przestrzenne połączone z czasem), jest w nowoczesności zastąpiony połączeniem wygnania fizycznego z myśleniem alegorycznym. Wygnanie w nowoczesności jest równoznaczne z drugim narodzeniem: zamiast powrotu, wygnaniec staje się artystą, zmuszonym do stworzenia siebie na nowo. Powrót jako taki nie jest możliwy.

JORA VASO

Summary

The Exiled Modern Artist: Nostalgia, Antinostalgia, and Allegorical Thinking in Witold Gombrowicz, Zbigniew Herbert, Henryk Grynberg, Gëzim Hajdari, Giorgio de Chirico, Andrey Tarkovsky, and Nadav Lapid

This dissertation explores the journey of the exile and that of the artist through a comparative analysis of the texts of Polish author Witold Gombrowicz and poet Zbigniew Herbert, Polish-Jewish author Henryk Grynberg, Albanian poet Gëzim Hajdari, Italian artist Giorgio de Chirico, Russian filmmaker Andrey Tarkovsky and Israeli filmmaker Nadav Lapid. The comparative treatment of the selected works from the above authors and artists is primarily supported by the theoretical works of Vladimir Jankélévitch, Walter Benjamin, and Svetlana Boym, as well as the fictional short stories, “Wakefield” by Nathaniel Hawthorne and “Bartleby, the Scrivener: A Story of Wall Street” by Herman Melville.

The introductory chapter is an investigation of the manner in which exile in space simultaneously mimics an artist’s internal journey, both encouraging it and inhibiting it. An important proposal is that displacement from home brings the exile’s inherently human but object-less melancholia to the forefront, lending it the name of nostalgia. In nostalgia, the more tangible object of home both includes and hides the ever-present, intangible longing of time and innocence lost. As such, nostalgia represents only the most superficial layer of the individual’s frustration with the irreversibility of time. Displacement causes nostalgia but, beyond this, it also plunges the exile into a metaphysical space where the journey toward an understanding of the self begins. How physical movement in space affects this understanding is one of the main questions treated in the first chapter. Another main discussion in this chapter centers on the modern sentiment of antinostalgia and its links to nostalgia.

In the second chapter, the work of the abovementioned Eastern-European authors is explored, in light of their birthplaces as starting points on the artist’s journey. Their work is compared to those of their Western predecessors, the comparisons shedding light on a lag of more than a century between the treatment of the “self” in the Eastern-European writers’ works and in the understanding of man’s inherently exilic condition, regardless of origin.

The chronotope of return as a confrontation with time lost is explored in the third chapter. Rather than a conclusion or cure for the exile’s longing, the return is the beginning of a journey toward the self. The exile’s realizations – or in Sigmund Freud’s terms, *derealization* – as important aspects of the chronotope of return are discussed as is the

return's impact on resilience in exile. The experiences of those who return with those who choose not to are discussed in this chapter. The disparate paths of the authors serve to figuratively pinpoint each author's position in the exile/artist matrix presented in the thesis. The final two chapters are focused on the completion the exile-to-artist journey, which entails a metamorphosis of one's way of thinking. As Benjamin argues, in modernity, one must make the shift from traditionalist to allegorical thinking. The exile's experience and continuous confrontation with the self leads to the understanding of fragments and ruins in the present, a process that requires the shedding of the innocence of nostalgia and the relinquishing of wholeness. Western artists, while aware of this loss of innocence, often lack the tangible experience of having traversed the surface of the earth. Exiles from less privileged countries, on the other hand, continue to struggle with the ancient journey, with innocent sentiments like nostalgia or, in modern times, antinostalgia. The dynamic between modern abstraction and ancient experience, and their links to nostalgia, antinostalgia and allegorical thinking are at the very core of the conclusion, which chronicles physical and metaphysical exile and displacement as well as the meeting of man, exile and artist.